

קרב סן סימון במלחמת העצמאות והכרעתו בעזרת ידיעות האזנה

הקרב במלחמת העצמאות שהוכרע בסיוע "ארנבת"

רקע

הקרב סביב מנזר סן סימון במערב שכונת קטמון בירושלים נחשב לאחד הקרבות החשובים ביותר על עתידה של ירושלים. הקרב הזה אירע לפני 72 שנה ב-29 באפריל 1948. הקרב הזה נחשב לאחד מאירועי מורשת הקרב החשובים של צה"ל. הוא זכה להיות רקע לספר "יונה ונער" של מאיר שלו, לספר "תש"ח" של יורם קניוק ועוד. **הקרב החשוב הזה הוכרע הודות למוזייעין האזנה שהגיע בזמן לכוח הנאבק על המקום.**

במנזר הוקמה מפקדה צבאית ערבית עם כוח ניכר, ועם כיבושו הושגה השליטה על אזור החיץ הערבי (הקו אבו טור, תחנת הרכבת, המושבה הגרמנית וקטמון) שחצץ בין האזור היהודי במרכז העיר לדרום העיר (שכונות מקור חיים, תלפיות וקיבוץ רמת רחל), הוסר האיום מהשכונות רחביה נווה שאנן וקרית שמואל שעליהן חלש והחלה נטישתו ע"י התושבים הערבים.. בקרב, במסגרת מבצע "יבוסיי", השתתפו כוח פלמ"ח מתוגבר מחטיבת "הראל" בסיוע כוח מגדוד "מוריה" של חטיבת עציוני. מהצד הערבי השתתפו בקרב אנשי מיליציה ג'יהאד אלמוקאדס, מתנדבים עיראקיים מצבא ההצלה ומספר חיילי הליגיון הירדני שאבטחו את הקונסוליה העיראקית בשכונה - בפיקוד איבראהים אבו דאיה מצוידים בנשק רב ומספר משוריינים. מכל צד השתתפו בקרב כ-250 לוחמים (מהם 120 בתוך מתחם סן סימון). במצב זה לא הגיעו הכוחות הלוחמים להכרעה ומשך הקרב התארך.

מהלך הקרב

לאחר ניסיון כיבוש ראשון ב-27 באפריל 1948 נערך ניסיון שני יומיים אחר כך, ב-29 באפריל 1948 וכיבוש המנזר הסתיים בשעה 01:44. לאחר הפוגה קצרה החלה התקפת נגד ערבית ועם בוקר התברר שכוח הפלמ"ח במנזר מכותר על ידי כוחות ערבים שתקפו בלא הרף (נספרו כשבעה גלים) מטווחים קצרים ואף בעזרת שריוניות. כמות הנפגעים גדלה - 10 הרוגים וכ-80 פצועים (כמחצית מהלוחמים) – והתחמושת הלכה ואזלה. ניסיון להחשת תגבורת לנצורים הצליח בחלקו אך לא הכריע את המצב.

במקביל, הורע גם מצבו של הכח הערבי, שספג עוד ועוד נפגעים מאש כח הפלמ"ח המבוצר היטב במבנה ומהקרב עם התגבורת שהגיעה. כוח תגבורת ערבי לעבר קטמון נחסם ולא הגיע ליעדו. בנקודה זו היה ברור שהצד שיצליח להחזיק מעמד הוא זה שינצח.

לאור המצב הקשה בהתייעצות מפקדים שהתקיימה בצהרי 30 באפריל 1948, הוחלט לבקש אישור לנסיגה. בהתייעצות השתתפו מפקד הכוח "רעננה" (אליהו סלע) ושלושת מפקדי המשנה: "דדו" (דוד אלעזר שהיה סמ"פ ולימים רמטכ"ל צה"ל) "רפול" (רפאל איתן שהיה מ"מ ולימים גם הוא רמטכ"ל צה"ל), ומפקד המסייעת וקצין ההסברה של הפלמ"ח בני מרשק. המג"ד יוסף טבנקין אישר את הנסיגה, אולם הביצוע היה בלתי אפשרי כי לא היה ניתן להוציא את הפצועים מבלי להיפגע מיידית בטווחים המצומצמים של זירת הקרב. ארבעת המפקדים קבלו החלטה קשה מאין כמוה: כי אחרי צאת אחרון הנסוגים, הבנין יפוצץ על הפצועים קשה שבו, כדי למנוע את הריגתם ואת התעללות בגופותיהם. על החלטה זו אמר "דדו" כעבור שנים: "ההחלטה שנגזר עלינו לחרוץ בסן סימון היתה הדרמטית ביותר שהייתי שותף לה אי פעם"

ההכנות לנסיגה החלו סמוך לשעה 13:00. הפצועים רוכזו בחדר פנימי, הבנין הוכן לפיצוץ והכוח לנסיגה מבלי לדעת כי עמידתם האיתנה של הלוחמים שברה את רוחם של הלוחמים הערבים בקטמון. על סף מתן הוראת הנסיגה והפיצוץ קיבל המג"ד טבנקין מהש"י (שירות הידיעות של ארגון ההגנה) ידיעה מהאזנה על בריחת מפקד הכוח הערבי, אך לא ניתן היה להעבירה לכוח הנצור במנזר כי מכשיר הקשר במנזר פסק לפעול. ידיעה חיונית נוספת מהאזנה על קריסת הכוח הערבי עברה מאוחר יותר לכוח לאחר שלמרבית המזל סוללות מכשיר הקשר שבו לפעול. במקביל נצפתה גם נסיגה של לוחמים ערבים מן השכונה וגם היא דווחה לכוח במנזר. ההכנות לנסיגה בוטלו וניתנה פקודה חדשה לחזור לעמדותו הן נתפסו מחדש. הידיעות והפקודה הפיחו בלוחמים רוח קרב מחודשת והם פגעו בלוחמים הערבים שהגיעו עד חומות המנזר. הכוחות הערבים החלו לסגת, המצור על הכוח הוסר, המנזר וסביבתו נכבשו והחלה נטישה ערבית המונית של שכונת קטמון. בקרב נפלו 21 לוחמים ונמנו 83 פצועים, זאת מתוך כ- 120 הלוחמים שכבשו את המינזר.

הידיעות מההאזנה שהביאו להכרעת הקרב

במסמך "פרשת קטמון" של מטה חטיבת מחוז ירושלים (חטיבה 6) השמור בארכיון צה"ל, מופיעים רישומים של ידיעות מהאזנה לשיחות טלפון בין הלוחמים הערבים בקטמון לבין המפקדה הערבית בראודה (בניין המפקדה הערבית בעיר העתיקה)¹:

הערבים נמצאים בחורש ה למעלה מאיסן-סימון במרחק של פחות מ-100 מטר מהעמדות שלנו. מודיעים שאינם יכולים לא להחזיקם ולא לסגת. אברהים אבו-דיה ברז מהמערבה.	סגל 30.4.48
הערבים מבקשים תגבורת לקטמון, ב-1330. מרגיש ים לשא יחזיקו מעמד בקטמון בקשו התערבות הצבא/לא לא ברור אם בריטי או לגיון.	סגל 1340 30.4.48
מקור אחים: צבא נכנס לקטמון בטנקים כבדים מהרכבה.	מוריה 1415 30.4.48
אחמד חלמי פחה מטכס את אבדות הערבים בקטמון: 31 הרובים, 3 מהלגיון הערבי. 50 פצועים. מבקש את עזרת הלגיון.	סגל 1755 30.4.48
החש ובה: כעבור 3-4 ימים תבוא תגבורת מבקשים להחזיק מעמד הערבים פנו לכנסיה היוונית ובקש ו רשות לפוצץ את המנזר סן-סימון. הם קבלו את הרשות.	

הערות:

אברהים אבו דיה - מפקד הכוח הערבי

אחמד חלמי פחה - סגן נשיא הוועד הערבי העליון והאחראי על גזרת ירושלים

ידיעות האזנה נוספות שהתקבלו ושאינן מופיעות במסמך הנ"ל מספקות תמונה רחבה יותר:

המפקדה הערבית בירושלים קיבלה דיווח בטלפון על ההתקפה היהודית, מיד אחרי היריות הראשונות: בשעה 12:15 בלילה טלפן אלפאדל, מפקד המתנדבים העירקיים בירושלים, לרבת-עמון, שבה התכנסו אחדים משליטי מדינות ערב, וביקש עזרה מעזאם פחה, מזכיר הליגה הערבית, ששלח מיד מברק-הוראה לפאוזי קאוקגי: "תבוא עם תותחים, תפציץ את ירושלים מנבי סמואל ומבית-סוריק. היהודים יבקשו שביתת-נשק. כוחותי עייפים. נגרמו לנו אבדות קשות. אם לא תבוא לעזרה, היהודים יתקפנו". מפקדי הלגיון העבר-ירדני בירושלים קיבלו פקודה מרבת-עמון לשלוח לגזרת מנזר סן-סימון את פקודיהם, ששמרו על הקונסוליות הערביות שבקטמון, והשומרים החליפו את מדיהם הייצוגיים בבגדים ללא זיהוי ומיהרו לשדה הקרב².

בראיון לאורי מילשטיין שכתב על הקרב בספרו "דרך רבין ומורשתו", סיפר משה הילמן, איש-הקשר של ה"הגנה" עם הבריטים: "שמענו שיחה בין המפקד של הערבים בעיר העתיקה למפקד

¹ארכיון צה"ל, "פרשת קטמון", תיק 47-500/1948 מטה חטיבת מחוז ירושלים (חטיבה 6) -12.3.48-26.7.48, עמ' 4

² אורי מילשטיין, דרך רבין ומורשתו - פרק 16 הערה מס' 30 - המקור: ארכיון צה"ל, רישום שיחות טלפון ב-29-30 באפריל 1948 בלילה; ארכיון מורשת בן-גוריון, המחנה הערבי, המערכה בקטמון.

הערבי של אזור סן-סימון. האחרון ביקש עזרה והראשון השיב, 'אינני יכול לשלוח עזרה, ואם אינך יכול לעמוד, תיסוג'³.

סיכום ידיעות של השי"י ("ידיעות טנא") מפרט בנושא הקרב גירסה נוספת לידיעה מ- 17: 55⁴ :
בשעה 5: 30 אחרי-הצהריים הודיע אמיל גורי, מפקד ירושלים הערבית, בטלפון לרב-ת-עמון, שהיהודים יורים על שכונת קטמון בתותחים כבדים ותוקפים שכונות ערביות אחרות. אם לא יבוא הלגיון העבר-ירדני לעזרתו, יכבשו היהודים הלילה את קטמון, ואחר-כך בוודאי יכבשו את כל ירושלים. התשובה שקיבל גורי: "נשלח תגבורת בעוד שלושה או ארבעה ימים, ועד אז החזק מעמד". גורי: "יש לנו שלושים ואחד הרוגים, ביניהם שלושה חיילי לגיון, וחמישים פצועים. קיבלנו רשות מהכנסייה היוונית לפוצץ את המנזר".
גנרל צפות, ראש הוועדה הצבאית של הליגה הערבית, טלפן מדמשק אל גורי: "החזק מעמד בכל מחיר. במשך הלילה יגיעו אליך תגבורת ותותחים שירעישו את ירושלים מנבי סמואל, משועפאת ומבידו". תגבורת ותותחים לא הגיעו.

"ארנבת"

עפ"י כל הסימנים, ידיעות אלו נקלטו ב"ארנבת" – מתקן האזנה חשאי לתקשורת טלפונים קווית שפעל מסוף 1947 במרתף בנין הסוכנות בירושלים. אל המתקן הועברו ביוזמת יצחק גסקו, איש התשתית הטכנית של ההאזנה הקווית בשי"י, בסיוע אנשי הדואר שלמה מאי ואוסקר אגוזי, 30 קווי טלפון מהמרכזיה הראשית בבנין הדואר המרכזי ברחוב יפו ששירתה עדיין את כל חלקי העיר. במתקן התקיימו משמרות האזנה רצופות שאיפשרו לכסות את כל המתרחש בעיר. בדרך זו קיים המחלקה הערבית ב-שי"י בירושלים בראשות יצחק נבון (לימים נשיא המדינה החמישי) האזנה שוטפת לארבע מפקדות ערביות מרכזיות בעיר⁵.

ראוי לציון:

"בונוס" נוסף מכיבוש קטמון - עפ"י עדותו של אברהם שרוני, מראשוני היחידה, בסיוור בשכונה שבו הוא השתתף ביולי 1948 לאיתור שלל, נמצא בקונסוליה העיראקית ששכנה בדרך מלחה (כיום רח')

³ אורי מילשטיין, דרך רבין ומורשתו - פרק 17, ראה הערה מס' 9

⁴ אורי מילשטיין, דרך רבין ומורשתו - פרק 17, הערה 26, המקור: ארכיון צה"ל, ידיעות טנא (לא צוין תאריך)

⁵ יצחק נבון, ירושלים - עיונים במערכה על העיר במלחמת העצמאות, ניר מן ואיתמר רדאי (עורכים), ע"מ-20

חזקיהו המלך (28) ספר הצופן של הנציגויות העיראקיות בחו"ל למרות שהקונסול רשם ודיווח במברקו האחרון לפני עזיבתו על השמדת הספר הוא לא עשה כן, והספר נפל בידי היחידה ושימש אותה בהמשך⁶.

מקורות וקריאה נוספת:

ארכיון צה"ל – תיק 47-500/198 מטה חטיבת מחוז ירושלים (חטיבה 6) 12.3-26.7.48
"הקרב על מנזר סן סימון", **מערכות** (גיליון 250), יולי 1976
יצחק לוי (לויצה), **תשעה קבין**, הוצאת משרד הבטחון, 1986
יצחק נבון, **כל הדרך – אוטוביוגרפיה**, הוצאת כתר, 2015, ע"מ 50-55
יצחק נבון, **ירושלים – עיונים במערכה על העיר במלחמת העצמאות**, עורכים: ניר מן ואיתמר רדאי, ע"מ 20-21
יצחק גסקו, **עדות מ- 24.5.60**, ארכיון תולדות ההגנה
אברהם שרוני, **ראיון בוידיאו 18.3.2004**, המרכז למורשת המודיעין

כתב: יוסי דגן ערך: נעם שפירא

צילומים

(ע"י יוסי דגן 2020)

---

⁶ אברהם שרוני, ראיון בוידיאו 18.3.2004, המרכז למורשת המודיעין

קרב סן סימון

מנזר סן סימון - ממזר יוני אורתודוכסי, שנבנה בשנים 1879-1881 על חורבות מבנה נוצרי קדום. במלחמת העצמאות, במהלך מבצע יבוסי, התחולל במתחם מנזר סן סימון קרב קשה ועקוב מדם. ב-30 באפריל 1948 נכבש המנזר על ידי אנשי הפלמ"ח, ביניהם הרמטכ"לים לעתיד רפאל איתן (רפול) ודוד אלעזר (דדו). הערבים כיתרו את מבנה הכנסייה שבו התבצרו הלוחמים. התחמושת הלכה ואזלה, ורבים נפגעו. בשלב מסוים נשקלה נסיגה, אך את הפצועים לא היה ניתן לפנות, ולכן, הוחלט לפוצץ את המבנה על יושביו. יצחק רבין, מפקד החטיבה, השהה את פקודת הנסיגה באומרו שתבוסה בסן סימון תהיה מכת מוות לקרב על ירושלים. הקרב נמשך ובסופו נסוגו הלוחמים הערבים ועמם נסוגו גם תושבי שכונת קטמון.

THE BATTLE OF SAN SIMON

During the War of Independence, as part of Operation Yevusi, a tough and bloody battle was fought in the San Simon area of Katamon. On April 30th, 1948 the monastery was captured by the Palmach, whose ranks included figures such as future chiefs of staff Rafael Eitan (Raful) and David Elazar (Dado).

